

RADOVAN VUKADINOVIĆ

PREGLED NASTANKA EVROPSKIH SOCIJALISTIČKIH DRŽAVA

Završetkom II svjetskog rata i pobjedom savezničke koalicije nad fašističkom Njemačkom i Japanom, otvorena je nova etapa međunarodnih odnosa. Jednu od osnovnih značajki ovog vrlo dinamičnog razdoblja predstavlja nastanak niza novih zemalja koje su stupile na put izgradnje socijalizma, što je praktički omogućilo da socijalizam postane sve više svjetski društveno-politički i ekonomski proces. Uz postojeći kapitalistički svijet tako je nastao jedan nov, kvalitetno različit skup državnih jedinica, koje su postepeno počele stvarati na međunarodnom planu jedinstveni sistem socijalizma.

Dolaskom Crvene armije u Istočnu Evropu, djelovanjem komunističkih i radničkih partija tih zemalja, kao i kasnijim provođenjem revolucije u društveno-ekonomskim odnosima, na put izgradnje socijalističkog društva stupili su novi međunarodni subjekti – istočnoevropske zemlje. Socijalizam je na taj način prešao predratne granice dviju socijalističkih zemalja, pokazavši samim tim svoju punu elastičnost i vitalnost.

Lenjinova predviđanja o »pretvaranju diktature proletarijata iz nacionalne (tj. koja postoji samo u jednoj zemlji i nije sposobna da određuje svjetsku politiku) u internacionalnu (tj. diktaturu proletarijata, u krajnjoj mjeri nekoliko naprednih država, sposobnu da ima odlučujući utjecaj na čitavu svjetsku politiku)¹ u ovim poslijeratnim danima postala su stvarnost. Svjetski socijalistički sistem počeo je u praksi da koegzistira s kapitalističkim sistemom, a odnosi novog tipa, koji od tog trenutka polagano počinju da nastaju u međunarodnoj zajednici uz brojna traženja i skretanja, čine jednu od osnovnih crta njenog progresivnijeg razvoja. Formiranjem svjetskog socijalističkog sistema stvorila se objektivna baza za razvijanje i jačanje odnosa novog tipa, koji su trebali da pokažu kvalitetne, suštinske razlike u odnosu na kapitalističku formaciju i prednosti novog socijalističkog uređenja. Svjetski socijalistički sistem postao je tako baza iz koje su nastajali novi međunarodni odnosi, koji su uvijek bili zavisni od tokova i stvarnih mogućnosti socijalizma. Tempo razvoja svjetskog socijalističkog sistema diktirao je i forme odnosa između socijalističkih država, tako da su i kvalitetno i kvantitetno obje kategorije bile i ostale međusobno tijesno povezane i zavisne.

Oktobarska socijalistička revolucija označila je početak nastajanja svjetskog socijalističkog sistema. Sovjetska Rusija, kasnije SSSR, postala je prva socijalistička država, i uz malu i nerazvijenu NR Mongoliju² dugo godina i jedina. U poslijeratnoj situaciji, pored općih elemenata zajedničkih za čitav proces formiranja novog tipa društvenih i ekonomskih odnosa, putovi razvoja i pokretačke snage svake istočnoevropske zemlje bile su drukčije. Tok nastajanja novih socijalističkih država nije išao jednom pravom linijom, već je svaka zemlja imala svoje specifične crte izgradnje i jačanja novog sistema. Međutim, kao opću podlogu, koja je u velikoj mjeri utjecala na stvarne mogućnosti formiranja niza socijalističkih država u Istočnoj Evropi, istakli bismo slijedeće važne momente:

1. Pobjedu antihitlerovske koalicije i značajnu ulogu koju je u Evropi odigrao Sovjetski Savez.
2. Dolazak Crvene armije u većinu istočnoevropskih država i mogućnost pružanja direktne pomoći pri formiranju novog društvenopolitičkog sistema.
3. Djelovanje unutrašnjih snaga komunističkih i radničkih partija, kao i ostalih naprednih stranaka, koje su u različitim zemljama na različite načine utjecale na proces preuzimanja i učvršćenja nove vlasti.

U pokušaju vršenja jedne marksističke analize potrebno je odmah ukazati da je nemoguće generalno pronaći elemente koji bi bili u istoj mjeri identični za sve zemlje Istočne i Centralne Evrope, budući da njihov predratni položaj, utjecaj komunističke partije i odnosi sa Sovjetskim Savezom nisu bili svugdje isti. Pa čak ni faktoru prisustva Crvene armije ne može se pridati isključivo i jedino značenje, kako se to obično radi na Zapadu,³ jer je socijalizam pobijedio i u nekim zemljama gdje jedinica sovjetske armije ili uopće nije bilo, ili su pak bile samo u tranzitu.⁴ Nastanak socijalističkih zemalja u Istočnoj Evropi, zapravo je, na rječit način potvrdio da je ideja socijalizma vrlo dinamična i živa, te da u različitim situacijama može doći do postizanja istih ciljeva, ali uz upotrebu široke skale potpuno različitih sredstava.

² Privremena vlada Mongolije formirana je 18. 3. 1922. i odmah su bili uspostavljeni tijesni kontakti između Mongolije i RSFSR. 5. 11. 1921. potpisan je sporazum o uspostavljanju prijateljskih odnosa između dvije zemlje. Kad je NR Mongolija 1924. krenula putem »neokapitalističkog razvoja«, veze između dvije susjedne države naronto su ojačale. Istorija diplomatije, Moskva, 1965, tom III, str. 226-227.

³ Zapadni autori pridaju ovom momentu obično presudno značenje, nastojeći da ukažu kako je stvaranje socijalističkih zemalja u Istočnoj Evropi bilo isključivo plod napredovanja Crvene armije. E. J. Rozek, Allied Wartime Diplomacy: A Pattern in Poland, New York, 1958, str. 5. J. Spanier, American Foreign Policy Since World War II, New York 1963, str. 19.

Međutim, daleko je važnija bila prethodna široka diplomatska aktivnost Sovjetskog Saveza kojom je Staljin nastojao osigurati pristanak zapadnih saveznika, a posebno Velike Britanije, za rješavanje teritorijalnih graničnih pitanja. To je imalo znatnog odraza na poslijeratni razvoj političkih događaja u istočnoevropskim zemljama, kao i na pozicije zapadnih zemalja u Istočnoj Evropi.

Detaljnije o tome vidjeti:

V. S. Cerčil, Drugi svjetski rat, Beograd, 1966, tom VI, str. 206-221.

E. R. Stettinius, Jr., Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference, New York, 1949, str. 9.

M. Bulajić, Pravo na samoopredjeljenje u Društvu naroda i Ujedinjenim nacijama, (1917-1962), Beograd, 1963, str. 88-100.

⁴ Kao takve primjere naveli bismo ovdje u prvom redu našu zemlju, zatim Albaniju i ČSR.

U jednom dijelu zemalja⁵, gdje je narodnooslobodilački pokret srastao s borbom za izgradnju socijalizma, 1945. godina označila je početak borbe za socijalizam. Drugi dio zemalja krenuo je tim putem kasnije⁶, koristeći i vanjske i unutrašnje faktore, dok je ČSR kao posljednja zemlja Istočne Evrope u veljači 1948. godine izvršila revoluciju mirnim putem i tako ušla u krug zemalja narodne demokracije. Zbog specifične situacije svake pojedine istočnoevropske zemlje, kao i različitih trendova razvoja u pravcu socijalizma, potrebno je ukratko se osvrnuti na situaciju u pojedinim zemljama Istočne Evrope, koja je prethodila formiranju socijalističkog društvenog uređenja i nastajanju skupine evropskih socijalističkih država.

Najveća zemlja Istočne Evrope iza SSSR-a – *Poljska* – bila je 1939. prva izložena direktnom napadu Hitlerove Njemačke. Tokom okupacije i oružane organizirane borbe ona je pretrpjela ogromne ljudske i materijalne žrtve⁷. Razjedinjene u političkoj akciji snage otpora djelovale su tokom rata na različitim polovima, i već prije otvorenog raspada anti-hitlerovske koalicije u Poljskoj je došlo do otvorene polarizacije snaga⁸. Istovremeno unutrašnje snage nisu mogle pronaći zajedničku platformu suradnje u borbi, a kako su iza njih stajali vanjski faktori, ubrzo je postalo evidentno da svaka strana ima i svoj specifični politički program.

Zbog tradicionalnog historijski naslijeđenog neprijateljskog stava Poljske prema Rusiji, a kasnije SSSR-u, i razvoja snažnog poljskog nacionalizma u vrijeme »pilsudščine«, Komunistička partija Poljske nikada nije u zemlji imala neku jaču i značajniju podršku. Suzbijana snažnim terorom poljske nacionalističke buržoazije, Partija nije imala mogućnosti za provođenje nekih većih akcija, a niti je pred izbijanje rata mogla pokrenuti neku značajniju akciju. Tome treba pridodati i činjenicu da je poljska KP, zahvaljujući staljinskim dogmatskim koncepcijama o razvoju međunarodnog radničkog pokreta, nepravedno optužena i raspuštena⁹ 1938. te je početak rata poljske komuniste zatekao bez organiziranog tijela sposobnog da koordinira njihovu akciju. Sporazum Hitlera i Stalji-

⁵ Jugoslavija je i na ovom području u bogatu riznicu socijalizma unijela izvjesne nove i specifične crte revolucionarne borbe. Ideje NOB i borbe za društveni preobražaj srasle su u jedinstvo akcije od samog podizanja oružanog ustanka.

⁶ To je karakteristično za Poljsku, Mađarsku i Rumuniju u kojima je nakon dužih borbi s unutrašnjim snagama na političkom planu (u Poljskoj i u oružanim borbama krupnih razmjera) stvorena mogućnost formiranja narodno-demokratskog uređenja.

⁷ L. Ciamaga, *Od współpracy do integracji, Zarys organizacji i działalności RWPG w latach 1941-1964*, Warszawa, 1965, str. 15.

⁸ S. Stanisławska, *Geneza polityki zagranicznej Polski Ludowej*, »Polityka zagraniczna Polski Ludowej«, Warszawa, 1964, str. 27-33.

⁹ Komunistička partija Poljske optužena je da je dozvolila prisustvo antikomunističkih elemenata u svojim redovima, a velik broj poljskih komunista nestao je za vrijeme staljinskih čistki u SSSR-u. O stvarnim razlozima koji su Staljina naveli na ovakav postupak teško je danas raspravljati u prvom redu zbog činjenice što poljski historičari i politolozi to pitanje još uvijek ne pokreću. Različite hipoteze zapadnih autora imaju u sebi često puta kontradiktorne elemente, ali se u njima najčešće susreću mišljenja da je u atmosferi pred potpisivanje sporazuma između Njemačke i Sovjetskog Saveza Poljska Komunistička partija izgubila svoje nekadašnje značajne veze s revolucionarnom Njemačkom, i da je Staljin želio likvidirati poljsko »patriotsko« rukovodstvo. R. Hiscocks, *Poland: Bridge for the Abyss, An interpretation of developments in post-war Poland*, New York, 1963, str. 77.

na¹⁰, kao i okupacija jednog dijela Poljske od strane Crvene armije, također je u velikoj mjeri otežalo akciju poljskih komunista i snažno utjecala na neprijateljski stav poljskog stanovništva prema Sovjetskom Savezu¹¹.

Emigrantska londonska vlada generala Sikorskog nakon konsolidacije i dobijanja priznanja od saveznika, pravila je napore da težište borbe za novu poslijeratnu Poljsku postavi na pitanju suradnje sa saveznicima, i da ostane jedini legalni predstavnik poljskog naroda¹². Jačajući u zemlji pokret otpora, i vežući svoje planove uz djelovanje prvenstveno zapadnih saveznika, vlada generala Sikorskog bila je spremna da u izvjesnoj mjeri poboljša i svoje odnose sa SSSR-om.

Međutim, nakon formiranja Poljske radničke partije 1942. godine i intenziviranja akcije poljskih komunista u SSSR-u, u vrijeme kad je postalo jasno da je vlada generala Sikorskog isključivo orijentirana na zapadne saveznike, započela je jedna nova snažnija akcija poljskih komunista¹³. Naravno, da je ta nova politička orijentacija, kao i jačanje Pokreta u zemlji, bilo svestrano potpomognuto od strane Sovjetskog Saveza. Blizina Sovjetskog Saveza, približavanje sovjetskih jedinica uz određenu akciju PRP doprinijeli su formiranju prvog šireg organa komunističkih i lijevo orijentiranih snaga – Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja¹⁴. To tijelo postalo je prva privremena vlada Poljske na oslobođenom dijelu teritorija, a uz prodor sovjetske vojske i oslobađanjem ostalih dijelova Poljske širilo se područje njenog djelovanja. Uz postojeći Zemaljski narodni odbor to je bilo jezgro nove vlasti¹⁵.

Formiravši postepeno svoj državni, vojni i politički aparat poljska vlada u zemlji, iza koje je u stvari stajala PRP i snažna podrška SSSR-a, uspjela je stvoriti povoljne uslove za provođenje korjenitih društvenih reformi. Zahvaćanjem vlasti u Poljskoj od strane formiranih organa u velikoj je mjeri bilo riješeno pitanje oblika nove državne vlasti, premda

¹⁰ Detaljnije o tome vidi: E. J. Rozek, *Allied Wartime Diplomacy*, op. cit. str. 31-68.

¹¹ S. Stanislawski također ističe »greške sovjetske administracije« počinjene u okupiranom dijelu Poljske, koje su imale znatnog odraza na formiranje stava prema SSSR-u. S. Stanislawski, *Geneza polityki zagranicznej Polski Ludowej*, op. cit. str. 20.

¹² O tome detaljnije: W. Kowalski, *ZSSR a granice na Odrze i Nysie Luzyckiej 1941-1945*, Warszawa, 1965, str. 49-75.

¹³ Vanjskopolitičke koncepcije Poljske radničke partije bile su usko povezane s principima i ciljevima koordiniranog djelovanja i zajedničkog istupa poljske i sovjetske akcije, što je zapravo sasvim jasno pokazivalo da iza PRP stoji snažna politička podrška SSSR-a. W. Kowalski, *ZSSR a granica na Odrze i Nysie* ... op. cit. str. 73.

¹⁴ Poljski komitet nacionalnog oslobođenja stvoren je u Helmu 21. 7. 1944, a u njega su ušli predstavnici PRP, demokratskih i socijaldemokratskih stranaka kao i vanpartijski. U Manifestu objavljenom 22. 7. 1944. PKNO proglašen je za privremenu izvršnu vladu. U istom dokumentu isticala se potreba jačanja suradnje sa SSSR-om, stvaranje Narodne armije na bazi postojećih vojne snage u SSSR-u, provođenje unutrašnjih reformi i vraćanje zapadnih teritorija Poljskoj. *Mały słownik historii Polski*, Warszawa, 1961, str. 130, 170.

¹⁵ Na inicijativu PRP 31. 12. 1943. u Varšavi je osnovan konspirativni Zemaljski narodni odbor koji je imao zakonodavne i izvršne funkcije. Zemaljski narodni odbor kasnije je formirao PKNO, a 31. 12. 1944. to tijelo pretvoreno je u privremenu vladu. O djelatnosti PKNO i Zemaljskog narodnog odbora vidi: *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944-1947*. (Wyd. drugie), Warszawa, 1962, str. 23-73.

je akcija na diplomatskom planu potrajala do punog potvrđivanja. Osim toga, nova vlast morala je voditi i daljnju skoro četverogodišnju borbu sa snagama reakcije¹⁶.

Prvih dana djelovanja nove vlasti izvršena je agrarna reforma, nacionalizirana je postepeno industrija, a 1947. godine na općim izborima PRP je dobila najveći broj glasova¹⁷, i time je postala vodeća snaga poljskog društva. Od tog trenutka može se tvrditi da je NR Poljska započela s izgradnjom socijalizma i postala članica skupine novih istočnoevropskih socijalističkih država.

Situacija u susjednoj Čehoslovačkoj bila je sasvim drukčija. Predana Münchenskim sporazumom u ruke Njemačke za vrijeme II svjetskog rata CSR nije pretrpjela neke znatnije gubitke. Pokret otpora, koji je pri kraju rata postao naročito snažan, bio je uglavnom povezan s djelovanjem KP Čehoslovačke, koja je od početka rata predstavljala jednu od najsnažnijih i najbolje organiziranih evropskih partija. Komunistička partija Čehoslovačke uspjela je da objedini sve progresivne snage u zemlji i da postane koordinator borbe protiv njemačkih okupatora¹⁸.

U takvoj situaciji vlada predsjednika Beneša isticala je potrebu okupljanja svih snaga, kao i razvoja i jačanja čehoslovačko sovjetskih veza¹⁹. Time se nastojalo, na neki način, suzbiti utjecaj KP i omogućiti direktno uključivanje komunista u borbu za oslobođenje, ali pod vodstvom legalno postojeće Benešove vlade. Izbijanje slovačkog narodnog ustanka u rujnu 1944, kojim je rukovodila KP, započela je i u Čehoslovačkoj borba za vlast²⁰. Istina, ona nije imala tako oštre i izrazite forme konfrontacije kao u Poljskoj, ali je to bio početak klasne borbe²¹ kombinirane s borbom za oslobođenje CSR.

Formiranjem nove vlade Nacionalnog fronta²², koji je okupio postojeće političke partije, komunisti su također ušli u vladu. Nekoliko važnih resora prešlo je u ruke članova KPČ (unutrašnji poslovi, poljoprivreda, informacije i dr.), čak i prvi zamjenik vlade postao sekretar KPČ, Klement Gotwald. Tradicionalno snažna KPČ, afirmirana u borbi za oslobođenje i nudeći jedan novi radikalniji program akcije, postala je ubrzo vodeća snaga²³. Bez direktne sovjetske pomoći i bez prisustva sovjetskih

¹⁶ U periodu oružane borbe narodne vlasti s reakcionarnim snagama pokreta otpora poginulo je oko 35.000 vojnika i pripadnika snaga sigurnosti, što ilustrira intenzitet i dugi vremenski raspon (1944-1948) borbe za novo društveno-političko uređenje. Zb., Brzezinski, *The Soviet Bloc, Unity and Conflict*, New York, 1963, str. 8.

¹⁷ Na izborima za ustavotvornu skupštinu 19. 1. 1947. blok demokratskih partija dobio je 394 mjesta (od 444). *Zarys Historii polskiego...*, op. cit. str. 262-264.

¹⁸ Istorija međunarodnog rabežegog i nacional'no osvoboditel'nogo dviženija, Moskva, 1966, str. 168.
¹⁹ Predsjednik Beneš predložio je u siječnju 1943. stvaranje trojnog saveza između SSSR-a, Poljske i CSR protiv Njemačke. Prvi korak pri stvaranju novog saveza trebalo je biti potpisivanje sovjetsko-čehoslovačkog ugovora, što je SSSR i prihvatio. Sovetsko-čehoslovačke odnošenija vo vremena Velikoj Otečestvenoj vojny, 1941-1945. godu, Moskva, 1960, str. 65.

²⁰ 1. rujna 1944. godine Slovački nacionalni savjet dao je izjavu o tome da je preuzeo vlast na oslobođenom teritoriju u ime Čehoslovačke republike.

²¹ Mirovaja socialističeskaja sistema hozjajstva, Moskva, 1966, str. 90.

²² Vlada Nacionalnog fronta osnovana je 4. 4. 1945. godine u Košicama.

²³ 1946. KP Čehoslovačke je bila brojčano najsnažnija komunistička partija u Istočnoj Evropi. U njenim redovima se našlo 1.007.384 članova, od čega je na radnike otpadalo 57,7% članstva. V. Chalupa, *Rise and Development of a totalitarian State*, Leiden, 1959., str. 91.

jedinica, čehoslovački komunisti su uspjeli da na izborima u ožujku 1946. god. izbore značajnu pobjedu, osvojivši 38% glasova ili 114 mjesta u parlamentu (od 300)²⁴.

Izvršena djelomična nacionalizacija osnovnih sredstava za proizvodnju označila je početak društveno-ekonomskih reformi. I premda je klasna borba dobijala na svom intenzitetu, nakon izborne pobjede komunista, predsjednik Republike bio je prinuđen da mandat za sastav nove vlade povjeri Klementu Gotwaldu. To je bio prvi slučaj da je jedan komunista stao na čelo koalicione vlade. Nova vlada predložila je i nov ustav, kao i program obnove i izgradnje zemlje, budno pazeći da se pri tome vrši i postepena transformacija društveno-ekonomskih odnosa.

Jačanjem opće konfrontacije u međunarodnim odnosima pravljene su snažni pokušaji izvana da se čehoslovačka buržoazija organizira i pokrene protiv vlade komunističke većine i da se iskoriste teškoće nove vlasti²⁵. Postepeno je tako počelo dolaziti do veoma oštrog sukoba buržoazije i komunista, a u veljači 1948. godine, kad je buržoazija pokušala izvršiti državni prevrat, KPC je putem veoma dobro organiziranih sindikata pozvala radničku klasu da preuzme vlast²⁶. Organizirana akcija isključivo unutrašnjih snaga KPC i sindikata, koji su također stajali pod utjecajem partije, dovela je do pobjede KPC i počela izgradnje novih društveno-ekonomskih odnosa.

Jasno je – da je i u trenutku preuzimanja vlasti u ČSR međunarodna situacija odigrala znatnu ulogu, ali je sasvim sigurno da je čehoslovačka revolucija izvedena u prvom redu zahvaljujući smišljena djelovanju snažne, kvalitetne, i od velikog dijela čehoslovačkog naroda podržavane KPC. Pokušaji zapadnih autora da prikažu događaje u veljači 1948. kao »komunistički puč« ili »zavjeru Moskve« nemaju osnova.²⁷ Sovjetski Savez podržavao je nastojanja čehoslovačkih komunista, ona su vjerojatno bila i ohrabrena sovjetskim obećanjem pružanja pomoći, ali unutrašnja borba između komunista i buržoazije riješena je isključivo domaćim, vlastitim sredstvima.²⁸ Ogromna većina stanovništva podržala je inicijativu KPC i u takvoj situaciji, kad su postojale organizirane snage, partiji nije bilo teško preuzeti vlast. Čehoslovačka revolucija izvršena mirnim sred-

²⁴ Posebno je zanimljivo da čitav niz zapadnih autora podvlači sasvim slobodan karakter izbora i značaj pobjede KPC u tim uslovima. Hugh Seton-Watson, *Nationalism and Communism, Essays 1946-63*. London, 1964, str. 119. Z. Brzezinski, *The Soviet Bloc ...* op. cit., str. 19.

²⁵ Zbog svog specifičnog položaja, kombiniranog sistema vlasti u kome su zajednički djelovale buržoaske partije i KPC, Čehoslovačka je svakako predstavljala specifičnu tačku. Ona je premda povezana vezama prijateljstva i suradnje s ostalim istočnoevropskim državama, bila ipak na neki način i »najslabija tačka narodno-demokratskih zemalja«. K. Gottwald, *Vybrane spisy*, tom. II, Praha, 1955, str. 252.

²⁶ Od posebnog je značaja bila i činjenica da je KPC imala snažan utjecaj u armiji, snagama sigurnosti i miliciji, a novostvoreni odredi radničke milicije u potpunosti su paralizirali bilo kakav pokušaj oružane konfrontacije sa snagama nacionalne buržoazije.

²⁷ Između niza skoro identičnih zapadnih interpretacija čehoslovačke revolucije dovoljno je spomenuti: V. Chalupa, *Rise and Development of a totalitarian ...* op. cit., str. 109. i dalje. G. Huebner, *Die rote Wirtschaft wächst: Aufbau und Entwicklungsziele des Comecon*, Düsseldorf, 1960, str. 19. J. Spanier, *American Foreign Policy ...* op. cit., str. 45. Rene Albrecht Carrie, *A Diplomatic History of Europe, Since the Congress of Vienna*, London, 1965, str. 628. itd.

²⁸ Čehoslovački autori J. Sedivy i K. Kořalková posebno podvlače ulogu SSSR-a koji je po njihovom mišljenju bio osnovni faktor koji je spriječio zapadne snage da interveriraju u ČSR. J. Sedivy-Kořalková, *Zahraniční politika ČSR v letech 1945-1960*, Praha, 1960, str. 60-61.

stvima, bez prolijevanja krvi i bez ingerencije vanjskih snaga, je istovremeno najbolji primjer i dokaz da je prijelaz iz kapitalizma u socijalizam moguć i mirnim putem,²⁹ i da ga mogu u određeno situaciji izvršiti samostalne i zrele nacionalne snage.

Porazom III Reicha i sovjetskom okupacijom istočnog dijela *Njemačke*, dio njemačkog teritorija našao se u novim uslovima. Prvih poslijeratnih godina intenzivno se radilo na okupljanju svih progresivnih antifašističkih snaga, vraćanju velikog dijela njemačkih emigranata antifašista i stvaranju prvih samoupravnih organa u okviru prenesenih ovlaštenja sovjetskih okupacionih vlasti.

U toj fazi razvoja istočnog dijela *Njemačke* KPNj se pojavila kao najbolje organizirana snaga, koja je i brojnošću³⁰ svojih članova i programom akcija, mogla da postane osnovna politička snaga, sposobna da suraduje s vojnom upravom Crvene armije. Predstavnici antifašističkih organizacija, ali u prvom redu članovi KPNj, počeli su uskoro dobivati veća ovlaštenja u samoupravnim tijelima, i evidentna je bila namjera sovjetskih vlasti da potpomognu stvaranje vlastitog aparata istočne zone okupirane *Njemačke*.

U veljači 1948. formirana je *Njemačka* ekonomska komisija, koja je imala zadatak da koordinira privrednu djelatnost na teritoriju istočne zone, i da posluži kao začetak formiranja centralne vlasti. Međutim, u toj fazi još uvijek se odvijao proces denacifikacije, istočna zona otplaćivala je značajne ratne reparacije³¹ SSSR-u, tako da ovaj organ nije imao neku ozbiljnu suverenost u donošenju odluka. To je bila u stvari tek jedna prelazna forma od organiziranja vlasti u okupacionoj zoni do začetaka stvaranja osnova za diktaturu proletarijata.³²

U razdoblju kad su se međunarodni odnosi znatno pogoršali, izbijaanjem hladnoratovske konfrontacije i potpunim raspadom antihitlerovske koalicije, Sovjetski Savez je pojačao napore³³ da se iz određenih, prven-

²⁹ Sve donedavno čehoslovačke političke i historijske nauke, po našem mišljenju, nisu posvećivale dovoljno pažnje izučavanju ovog značajnog revolucionarnog preobražaja. U vrijeme krutih staljinskih odnosa u CSR se tvrdilo da je isključiva zasluga za oslobođenje CSR i za stvaranje socijalističkog društvenog uređenja pripala Sovjetskoj armiji. Na taj način umnjivao se značaj i slovačkog narodnog ustanka kao i revolucije iz 1948. godine. U posljednje vrijeme situacija na ovom području također se izmijenila. Za ilustraciju toga može se navesti veoma interesantan napis grupe čehoslovačkih historičara, koji su u teoretskom organu KPC časopisu *Nova mysl* objavili opširan napis, kojim odbacuju kineske tvrdnje o karakteru čehoslovačkog puta izgradnje socijalizma. Pobijajući kinesko mišljenje o tome da se čehoslovački primjer ne može uzeti kao ilustracija »mirnog prelaska« u socijalizam, čehoslovački historičari su dali i jednu širu eksplikaciju djelovanja KPC kao i interne situacije do 1948. godine.

Nemužeme mlčet, *Nova Mysl*, No 6, 1964, str. 666-684.

³⁰ Početkom 1946. godine (prije stvaranja SED-a) KP *Njemačke* je zahvaljujući dolasku velikog broja njemačkih komunista iz emigracije bila najснаžnija KP u Istočnoj Evropi i brojila je 511.000 članova. Ujedinjenjem KP *Njemačke* i Socijal demokratske partije (u travnju 1946) taj broj se znatno povećao. *Z. Brzezinski, The Soviet Bloc...* op. cit., str. 86.

³¹ Prema procjenama prof. dr F. Baadea direktora Privrednog instituta iz Bonna, DR *Njemačka* je platila reparacije SSSR-u u visini od 25 milijardi maraka, F. Baade, NDR a NSR mezi Vychodem a Zapadem, *Mezinarodni politika*, no. 12, 1966, str. 565.

³² Mirovaja socialističkaja sistema hozjajstva, Moskva, 1966, str. 85.

³³ Kao odgovor na stvaranja Savezne Republike *Njemačke* u rujnu 1949. godine vlada SSSR-a je u svojoj noti od 1. 10. 1949. izjavila da »stvaranje separatne vlade u Bonnu pokazuje da se situacija u *Njemačkoj* znatno izmijenila«. Vnešnjaja politika Sovetskogo Sojuza 1949. goda, Moskva, 1953, str. 170.

stveno političkih razloga, formira samostalna najviša vlast na teritoriju istočne zone, te da se velik dio ovlaštenja prenese sa sovjetske vojne uprave na nove nacionalne njemačke organe.³⁴

Osnivanje Demokratske Republike Njemačke, kao države sa socijalističkim društvenopolitičkim i ekonomskih uređenjem, bilo je uslovljeno:

- međunarodnom situacijom
- namjerom SSSR-a da se stvori zasebna istočnonjemačka država
- organiziranim djelovanjem domaćih snaga, u prvom redu SED-a, koje su shvatile da stvaranje samostalne države omogućava u novim uslovima realizaciju programa vlastite socijalističke izgradnje.

Za razliku od nekih drugih istočnoevropskih zemalja nastanak DR Njemačke, kao suverene države, od prvog trenutka bio je praćen i odgovarajućim društveno-političkim transformacijama. Pripremna faza od 1945.-1949. poslužila je kao baza za polaganje temelja socijalističkoj izgradnji, tako da je proglašenjem DRNj ta zemlja mogla odmah, bez prethodne borbe s protivničkim unutrašnjim snagama, krenuti na put stvaranja novog društveno-ekonomskog uređenja.

Hortyeva *Mađarska*, kao saveznik Njemačke, kapitulirala je u jesen 1944, a dolazak sovjetskih jedinica označio je definitivni kraj fašističkog režima. Uz sovjetsku pomoć, kao i akcijom mađarskih komunista, započele su pripreme oko stvaranja nove nacionalne vlasti.

Treba istaknuti da je KP Mađarske do II svjetskog rata spadala u red slabijih partija. U diktatorskom režimu admirala Horthyja nije bilo nikakvih šansi za djelovanje zabranjene KP, i pokušaji provođenja izvjesnih akcija bili su u početku ugušeni. Tako se zapravo može tvrditi da je padom Mađarske Sovjetske Republike 1920. aktivnost KP Mađarske u zemlji bila skoro uništena. Za vrijeme rata na teritoriju Mađarske djelovala je KP, međutim, ona nikad nije uspjela da dobije veću podršku, tako da je i rukovodstvo partije kao njena najveća snaga bila van granica Mađarske - u Sovjetskom Savezu. To je, ukratko, bio jedan od glavnih uzroka brojnih teškoća s kojima se Partija ove zemlje sukobljavala na putu izgradnje socijalizma.

S druge strane, fašistički hortyevski režim uspio je da stvori političku strukturu zasnovanu na propagiranju nacionalnih interesa i otvorenoj šovinističkoj mržnji prema susjednim zemljama, naročito slavenskim. Antifašističke snage, nedovoljno pripremljene i prilično malobrojne nakon oslobođenja Mađarske, nailazile su stoga na brojne teškoće u svom radu. Front nezavisnosti³⁵ trebao je biti tijelo koje bi okupilo ove progresivne snage i usmjerilo njihovu akciju, međutim, i tu je dolazilo do osjetnih teškoća. Slično je bilo i s privremenom vladom, u kojoj su se nalazili predstavnici KP i nekih drugih političkih stranaka, a isto tako i neki bivši hortyevci. Unutrašnja borba za vlast dobijala je na svom in-

³⁴ O procesu stvaranja NDR Njemačke vidi: — *Meždunarodne otkošenija posle vtoroj mirovoj vojny*, Moskva, 1962, tom I, str. 481-485. — *Obrazovavanie Germanskoj Demokratičeskoj Republikii, Dokumenty i materialy*, Moskva, 1950.

³⁵ U listopadu 1944. na inicijativu KP Mađarske osnovan je Mađarski front nezavisnosti. *Istorija međunarodnogo rabočego ... op. cit.*, str. 155.

tenzitetu, snage buržoazije pokušale su da i u novim uslovima zadrže svoje pozicije i da u začetku spriječe eventualne reforme koje je predlagala KP Mađarske. U listopadu 1945. održani su prvi izbori za mađarski parlament na kojem je KPM, i pored obimne sovjetske pomoći i konstantnog prisustva sovjetskih jedinica, uspjela dobiti samo 17% glasova.³⁶ Široka podrška masa, koju je dobila Partija sitnih zemljoposjednika (57%), ponovno je ukazala na teškoće koje leže na putu stvaranju socijalističkog sistema. Predlažući program izvjesnih društveno-ekonomskih korektura i zalažući se za postojanje sistema buržoaske demokracije, Partija sitnih zemljoposjednika je uspjela da dobije većinu, i da odrazi tadašnje političke tendencije većine mađarskog stanovništva.

U novoj koalicionoj vladi pojavili su se i komunisti, tako da se borba na unutrašnjem planu nastavljala na svim nivoima. Pažljivije analizirajući svoju aktivnost KPM počela je raditi na okupljanju ostalih progresivnih snaga, pa i lijevog krila Partije sitnih zemljoposjednika. Pod utjecajem komunista doneseno je niz mjera koje su trebale učvrstiti osnove narodno-demokratskog režima. Klasna borba podržana izvana bila je sve jača, buržoaske snage, brojčano nadmoćnije, nastojale su isključiti komuniste iz organa vlasti i preuzeti vlast u svoje ruke. Osnovna pretpostavka zamišljene akcije ležala je u očekivanju skorog povlačenja sovjetskih jedinica i potpunom osvajanju vlasti.

Aktivno radeći na stvaranju saveza radnika i seljaka KPM je, u međuvremenu, održala i svoj prvi Kongres, nakon 26 godina. Redovi KPM su se znatno povećali, tako da se s novim snagama moglo raditi na suzbijanju konsolidiranih akcija buržoazije. KPM je ubrzo inicirala nacionalizaciju nekih grana teške industrije i donošenje trogodišnjeg ekonomskog plana. Upravo oko tih mjera povela se oštra borba, a snage buržoazije, okupljene oko ilegalnog komiteta »Mađarska zajednica«, pokušale su da zahvate vlast.³⁷ Kasnije se pokazalo da je, osim određenih vanjskih snaga, Partija sitnih zemljoposjednika također bila umiješana u ovaj pokušaj obaranja legalne vlade.

Izvanredni izbori za Parlament, održani u kolovozu 1947, odrazili su novo stanje na političkoj pozornici kao i plodove rada mađarskih komunista. Dobivši većinu (22%) glasova, KPM je postala najsnažnija partija u parlamentu i u vladi Narodnog fronta.³⁸ Donošenjem akata o nacionalizaciji industrije stvorene su snažne osnove novog narodno-demokratskog režima, a ujedinjenjem KP Mađarske i Socijal-demokratske partije nastala je nova, snažnija politička organizacija, Mađarska radnička partija – rukovodeća politička snaga. Snažne pozicije KPM u organima vlasti, izvršena nacionalizacija industrije, koja je do tog trenutka bila 4/5 u privatnim rukama, kao i ujedinjenje dviju najprogresivnijih partija, označilo je početak mađarskog puta izgradnje socijalističkog društva.

Slično kao i Mađarska, nekadašnji Hitlerov saveznik, – Rumunija se krajem rata našla u fazi bitnih promjena. Osnovna komponenta preokreta svodila se na hapšenje generala Antonescua 23. kolovoza 1944. To je

³⁶ H. S. Watson, Nationalism and Communism ... op. cit., str. 106-107.

³⁷ Istorija međunarodnog rabežega ... op. cit., str. 158-159.

³⁸ Zb. Brzezinski, The Soviet Bloc ... op. cit., str. 17.

u Bukureštu i nekim drugim gradovima dovelo do nacionalnog ustanka. Na taj način potpomognuta je i ubrzana akcija nastupajuće Crvene armije, koja je bila već započela ratne operacije na rumunjskom tlu.

Prije rata i Komunistička partija Rumunije spadala je također u red slabijih partija, bez neke šire baze i veće mogućnosti djelovanja.³⁹ Međutim, pri kraju rata i s približavanjem sovjetskih jedinica rukovodstvo KP je uspjelo da preuzme odlučnu ulogu u pripremanju otpora, kao i terena za provođenje korjenitih socijalnih i političkih reformi. Slično kao i u Mađarskoj, prisustvo sovjetskih jedinica, koje su se zadržale na rumunjskom teritoriju, znatno je pomoglo napore komunista. I niz pučeva i pokušaja otvorenog likvidiranja progresivnih poslijeratnih tekovina bio je suočen s prisustvom Crvene armije.

Nakon potpisivanja primirja sa SSSR-om 12. rujna 1944, kad su rumunjske divizije okrenule oružje⁴⁰ protiv svojih bivših saveznika – Nijemaca, na unutrašnjem planu zavladao je prilično nejasna situacija. Kralj je i dalje ostao formalno na čelu države, vlada je imala koalicioni karakter uz prisustvo komunista, koji, međutim, nisu još bili u stanju da diktiraju tempo razvoja Rumunije. Program komunista kojim se tražila borba do kraja protiv fašizma, provođenje agrarne reforme, čišćenje državnog aparata i kažnjavanje ratnih zločinaca nailazio je na znatne teškoće i zapreke kod predstavnika ostalih buržoaskih partija.

Provođenje agrarne reforme⁴¹ za poljoprivrednu Rumuniju označilo je velik uspjeh partije, koja je u isto vrijeme bila suočena sa sve većim pokušajima ometanja rada vlade. U decembru 1944. reakcija je pokušala, na čelu s predsjednikom vlade, da izvrši državni prevrat,⁴² ali u tome nije uspjela, zahvaljujući budnosti Partije, a naravno i snazi sovjetske vojske stacionirane u Rumuniji. Nakon oslobođenja zemlje KPR se zalagala i za rješavanje veoma osjetljivog nacionalnog pitanja, tražeći punu ravnopravnost za pripadnike svih nacionalnosti.⁴³ Na prvim poslijeratnim izborima održanim 19. 11. 1946, nakon zrelih priprema KPR je

³⁹ Osim zapreka za djelovanje partije, koje su stajale u vidu snažnog terora vlasti i potreba organiziranja ilegalnog rada, negativne posljedice imale su i neke mjere Kominterne. Rukovodeći kadar partije bio je postavljan izvana, čak su i dva sekretara CKKPR bili iz redova drugih komunističkih partija, što naravno nije moglo voditi stvaranju neke jače baze nacionalnog okupljanja progresivnih snaga. Opća karakteristika djelovanja Kominterne u rumunjskim prilikama (i ne samo u Rumuniji) svodila se na izdavanje direktiva bez prethodnog poznavanja konkretne situacije i ekonomskih, socijalno-političkih i nacionalnih uslova Rumunije. Nikolae Čaušesku, Rumynskaja komunističeskaja partija — prodolžatelj revoljuccionoj i demokratičeskjoj borby rumynskogo naroda, tradicij rabožego i socialističeskogo dviženija ... v Rumunii, Bukarešt, 1966, str. 31-35.

⁴⁰ Od trenutka izbijanja nacionalnog ustanka, pa do završetka II svjetskog rata zajedno s jedinicama Crvene armije borilo se i 540.000 rumunjskih vojnika. Ibid., str. 59.

⁴¹ Zbog specifičnih prilika na rumunjskom selu, gdje su u velikoj mjeri vladali feudalni odnosi, agrarna reforma imala je velikog značaja i bila je jedna od glavnih mjera koje su navele rumunjsko seljaštvo da pomogne napore KPR. To ističu i neki zapadni autori. H. L. Roberts, Rumania: Political Problems of an Agrarian State, New Haven, 1951, str. 291.

⁴² General Radulescu koji se nalazio na čelu rumunjske vlade pokušao je da jedan dio vojnih snaga prebaci s fronta u Bukurešt i da na taj način preuzme vlast. Istorija međunarodnogo rabožego ... op. cit., str. 93.

⁴³ Posebno delikatan problem predstavljali su odnosi prema mađarskom stanovništvu u Transilvaniji, koja je pripala Rumuniji. Na plenumu CKKPR u srpnju 1946. oštro su osuđeni svi pokušaji buržoaskih partija da izazovu revolt protiv mađarskog stanovništva, a istovremeno su kritizirani i neki nacionalistički ... op. cit., str. 96.

uspjela da, zajedno s ostalim progresivnim snagama, izbori značajnu pobjedu osvojivši 377 mandata u parlamentu.⁴⁴ Uskoro su donesene značajne mjere na području nacionalizacije industrije, tako da su postavljene osnove za stvaranje revolucionarno-demokratske diktature. Konstitucionalna monarhija, koja je još uvijek postojala, svodila se tako sve više na puku formalnost. Iza neuspjelih pokušaja buržoaskih partija da organiziraju prevrat, došlo je do osjetne izmjene snaga u klasnoj borbi, a na traženje narodnih masa, predvođenih KPR, kralj Mihajl bio je prinuđen da se odrekne prijestolja. Krajem prosinca 1917. i u Rumuniji je tako izvršena izmjena društveno-političkog uređenja mirnim putem.

Značajne mjere na planu društveno-ekonomskih promjena, borba za prevazilaženje vjekovne zaostalosti, rješavanje nacionalnog pitanja i ubrzana izgradnja zemlje, to je dio programa KPR, koja je kao najzrelija politička snaga uspjela da izvrši te značajne društveno-političke izmjene. »Proglašenje republike označilo je pobjedu radničke klase i njenog glavnog saveznika – radnog seljaštva – nad eksploatatorskim klasama, završavanje zadataka buržoasko-demokratske revolucije i prelazak rješavanju zadataka socijalističke revolucije.⁴⁵

Pobjeda socijalističkog društvenog uređenja u *Bugarskoj* ima svoje interne i eksterne karakteristike. U prvom redu treba podvući tradicionalno snažne historijske veze između bugarskog i ruskog naroda, kao i organizirano djelovanje KP Bugarske.⁴⁶ Zbog toga nije slučajno da je izbijanjem oružanog ustanka 9. 9. 1944. bugarski narod izvršio ne samo smjenu određene fašističke garniture već je u isto vrijeme formirana i vlada Domovinskog fronta, koja je inicirala nov program izgradnje Bugarske. Na osnovu toga, može se prihvatiti i teza da je revolucija u Bugarskoj od svog početka imala klasni karakter,⁴⁷ i da se ona po svom sadržaju pojavljuje također kao socijalistička revolucija. Istina, punu realizaciju programa partije trebalo je tek izvršiti, Bugarska je formalno bila još uvijek monarhija, a i snage reakcije nisu bile još ni izdaleka poražene. No i pored toga, revolucionarna rujanska aktivnost dovela je do likvidacije većine profašističke bugarske buržoazije, koja je najvećim dijelom predstavljala osnovne buržoaske snage. »Premda je narodni ustanak od 9. rujna pred sebe postavio neposredno rješavanje demokratskih zadataka, on nije mogao da ne raskine osnove kapitalističkog sistema u našoj zemlji i da ne izađe iz okvira buržoaske demokracije.«⁴⁸

Kao vanjski faktor, slično kao i u nekim drugim zemljama Istočne Evrope, i ovdje treba spomenuti prisustvo sovjetskih jedinica. Premda one nisu direktno učestvovala u borbama s bugarskom nacionalnom buržoazijom, već samo fizičko prisustvo organizirane vojne snage paraliziralo je akcije reakcije, i davalo je ogromnu prednost bugarskoj KP.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ George Georgiu Dež, Statji i reči, tom II, Moskva, 1956, str. 8.

⁴⁶ Zb. Brzezinski posebno ukazuje na popularnost KPB kao i snažne narodne osjećaje povezanosti s ruskim narodom. Zb. Brzezinski, The Soviet Bloc . . . op. cit., str. 15.

⁴⁷ Mirovaja socijalističkaja sistema hozjajstva, op. cit., str. 83.

⁴⁸ Georgij Dimitrov, Izbrannye proizvedenija, t. II, Moskva, 1957, str. 613.

Posebnu ulogu odigrao je i Domovinski front, koji je od trenutka izbijanja ustanka preuzeo svu vlast u svoje ruke putem široke mreže komiteta. Smjenom kompromitiranog profašističkog državnog, vojnog, policijskog i upravnog aparata vrlo brzo, i relativno lako, realizirano je osnovno pitanje – preuzimanje vlasti. KPБ zahvaljujući svojim tradicijama, borbi protiv fašističkog režima i političkom programu uspjela je da vrlo brzo postane avangarda svih naprednih snaga. Uspješno provedena agrarna reforma ojačala je redove KPБ i njen autoritet, a pokušaji manjeg obima domaće buržoazije da se direktno suprotstavi djelovanju Domovinskog fronta, bili su u samom začetku ugušeni.

U takvoj atmosferi održan je svenarodni referendum na kome je trebalo odlučiti o formi buduće državne organizacije. Velikom većinom glasova odbačena je monarhija (92,7%) i 15. rujna Bugarska je proglašena za narodnu republiku. U isto vrijeme pripremljen je i novi ustav koji je međutim, prethodno morao pričekati na izbore za Veliko narodno saobranje. I ovog puta Domovinski front je ponovio svoj uspjeh dobivši 70% glasova, dok je sama KPБ dobila oko 50%.⁴⁹

4. 12. 1947. nakon formiranja vlade, u kojoj su komunisti dobili većinu resora, Veliko narodno saobranje prihvatilo je nov Ustav NR Bugarske. Centralna pitanja novih društveno-ekonomskih odnosa dobila su svoj izraz u ustavnom aktu, i to je bio prvi slučaj da jedna zemlja Istočne Evrope izvrši na taj način nacionalizaciju industrije, garantira demokratska prava građana i proglasi pobjedu narodno-demokratskog sistema.

Narodnooslobodilačka borba u *Albaniji* započela je trenutkom okupacije zemlje od strane talijanskih fašista. Ali, radilo se o prilično neorganiziranoj i često puta sporadičnoj aktivnosti oružanih grupa, koje tek krajem 1942. godine počinju intenzivnije djelovati.

I ovdje je rukovodeća snaga⁵⁰ bila KP, koja je već krajem 1941. uspjele okupiti većinu antifašističkih snaga i pripremiti teren za zajedničku borbu. U prosincu 1942. izabran je Privremeni centralni komitet narodnooslobodilačke borbe, koji je ubrzo uspio uspostaviti čvrste veze s KP Jugoslavije. Od tog trenutka, pa sve do završetka rata, KPJ je bila snažan moralni, materijalni, i što je naročito važno, idejni pomagač KP Albanije.

Zbog specifične situacije u zemlji, malog dijela domaće buržoazije i suradnika okupatora borba za oslobođenje imala je svoje specifične karakteristike. Umjesto koalicije partija i stranaka u zemljama Istočne Evrope, Albanija je u borbu protiv okupatora ušla predvođena svojom KP. Kasnije stvoreni Narodnooslobodilački front je jedna široka baza antifašističkog djelovanja, a ne savez određenih političkih partija.

Nakon oslobođenja zemlje KP Albanije, koja je bila čvrsta i jedina politička snaga afirmirana u antifašističkoj borbi, započela je s organizacijom narodne vlasti bez nekih većih teškoća. Snage reakcije bile su vrlo slabe, a vanjski momenti u Albaniji nisu igrali značajniju ulogu. Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 2. 12. 1945. kandidati Demokrat-

⁴⁹ Istorija međunarodnog rabečeg... op. cit., str. 113-114.

⁵⁰ Mirovaja socialističeskaja sistema hozjajstva, op. cit., str. 82.

skog fronta (uglavnom članovi KPA) dobili su većinu od 93⁰/₀,⁵¹ a 11. siječnja 1946. proglašena je Narodna Republika Albanija. Niz novih društveno-političkih i ekonomskih mjera Ustav NR Albanije je potvrdio, tako da je već 1946. godine bila završena prva etapa transformacija. Zahvaljujući specifičnom razvoju društvenih snaga, djelovanju KP Albanije za vrijeme rata, kao i nesebičnoj pomoći KPJ i jugoslavenske vlade, NR Albanija je mogla brzo riješiti pitanja demokratske revolucije i prijeći u višu etapu socijalističkog preobražaja.⁵²

Taj značajan proces društveno-ekonomskih promjena dio autora⁵³ iz socijalističkih zemalja dijeli na dvije različite etape, po svojim funkcijama i po vremenu trajanja. U prvoj etapi dovršavaju se zadaci buržoasko-demokratskih revolucija, uz djelomično rješavanje specifičnih zadataka i zahtjeva socijalističke revolucije, dok u drugoj etapi socijalistička revolucija zauzima centralno mjesto.⁵⁴

U prvom razdoblju komunističke i radničke partije vode borbu protiv ostataka starih klasa – zemljoposjednika i krupne buržoazije. Agrarne reforme, izvršene u skoro svim istočnoevropskim zemljama, kao jedna od prvih mjera nove vlasti, dale su hiljadama seljaka zemlju u ruke, stvorile su mogućnost nastajanja odnosa novog tipa na selu, koje je u većini istočnoevropskih zemalja bilo na vrlo niskom stupnju svog razvoja.

Usporedo s tim započeo je proces razvijanja i jačanja novih odnosa na sredstvima za proizvodnju. Uspostavljanje kontrole nad privatnim industrijskim poduzećima, stvaranje državne imovine od nekadašnjih poduzeća okupatora i njegovih kolaboranata, omogućilo je nastajanje prvih temelja za formiranje narodnog vlasništva na sredstvima za proizvodnju. Istovremeno, to je dovelo do direktnog slabljenja protivničke klase, koja je sve teže mogla pomišljati na sprečavanje razvoja i učvršćenje diktature proletarijata. Zemljoposjednici su izgubili vlast na selu, a gradska buržoazija pogodena novim mjerama počela je bivati sve ograničenija. Oduzimanje privatnih sredstava za proizvodnju, i njihova nacionalizacija u okvirima nove državne vlasti – diktature proletarijata – označila je stvaranje osnova za razvoj novog socijalističkog društva.

Prisustvo sovjetskih jedinica, kao i diplomatska akcija SSSR-a, spriječila je mogućnost direktnog ili indirektnog vojnog angažiranja⁵⁵ vanj-

⁵¹ G. Huebbenet, *Die rote Wirtschaft wächst...* op. cit., str. 13.

⁵² *Istorija međunarodnog rabećeg op. cit., str. 141.*

⁵³ Kolektiv sovjetskih autora pod rukovodstvom G. M. Sorokina u: *Mirovaja socialistićeskaja sistema...* op. cit., str. 77-82.

⁵⁴ V. I. Lenjin je isticao potrebu »... povezivanja borbe za demokraciju i borbe za socijalistićku revoluciju, potčinjavajući prvu drugoj«. V. I. Lenjin, *Polnoe sobranie soćinenij, tom. 49, str. 347.*

⁵⁵ Učvršćenjem diktature proletarijata u istočnoevropskim zemljama, direktni i indirektni pokušaji svrgavanja postojećih režima postali su sve češći. Unutrašnje snage otpora nalazile su neposrednu pomoć kod zapadnih zemalja, u prvom redu SAD i Velike Britanije, koje su bile spremne da potpomognu sve pokušaje rušenja ili ometanja konsolidacije narodne vlasti. Jačanjem hladnoratovske konfrontacije zapadni blok je u svim oblicima nezadovoljstva u istočnoevropskim zemljama vidio idealno oružje, koje se može dobro upotrijebiti za realizaciju vlastitih antikomunističkih ciljeva. Pomaganje aktivnosti diverzantskih grupa, jačanje obavještajne djelatnosti, prekid ekonomskih i kulturnih veza – sve je to imalo za cilj da mlade režime u istočnoevropskim državama postavi u teži položaj i da uspori njihov rad na obnovi i izgradnji. Zbog toga se nikako ne može prihvatiti teza prof. R. H. Mc Neala, koji tvrdi da proces izgradnje socijalistićkog sistema u Evropi nije bila u stanju niti je htjela zaustaviti bilo koja sila. R. H. Mc Neal, *International Relations Among Communists, New York, 1967, str. 47.*

skih snaga u tokove tih značajnih transformacija, tako da je u nekim zemljama i taj faktor imao svakako značajno mjesto.

Vremenski gledano u toj prvoj etapi preobražaja rješavala su se u razdoblju 1944-45. ili 1947-48. pitanja antifašističke, antiimperijalističke i borbe za opću demokraciju. Međutim, ni ovdje se ne mogu povući striktno granice koje bi važile istovremeno za sve zemlje. U našoj zemlji je npr. revolucija od samog početka imala socijalistički karakter, a državna vlast je odmah prešla u ruke radničke i seljačke klase. Pojavom socijalističkih država u Aziji, pobjedom kineske revolucije, i kasnije stvaranjem socijalističke Kube, socijalizam je pokazao svo bogatstvo i raznolikost svojih formi kao i specifične putove rađanja.

Na taj način, proces poslijeratnog formiranja socijalističkih država raznolikošću i bogatstvom upotrebljenih formi potvrdio je mišljenja klasika marksizma. Marks je tvrdio da do »socijalizma ne vodi svugdje upotreba istih sredstava«,⁵⁶ a Lenjin je svojom teorijom revolucije, predviđevši pobjedu proletarijata u jednoj ili nekoliko zemalja, jasno ukazao na mogućnost i dapače potrebu pronalaženja različitih putova borbe pojedinih naroda za socijalizam. »Sve nacije doći će do socijalizma, — pisao je Lenjin — to je neizbježno, ali sve neće doći sasvim jednako, svaka će unijeti specifičnost u ovu ili onu formu demokracije, u ovu ili onu odliku diktature proletarijata, u ovaj ili onaj tempo socijalističkog preobražaja raznih strana društvenog života«. ⁵⁷ Različito pronalaženje puta koji vodi u socijalizam je, prema Lenjinu, zakonitost, i zavisi od specifičnih formi i uvjeta svake zemlje. »Nacije idu istim historijskim putem, ali u najvećem stupnju različitim cik-cakovima i stazicama«. Socijalizam stoga nije stvar samo jednog ili nekoliko naroda, on treba da bude djelo svih proletera, i za svaku naciju u tom dugotrajnom procesu treba da bude mjesta za davanje njenog vlastitog i različitog doprinosa.

Poslijeratni razvoj i dosadašnja praksa socijalizma to u potpunosti potvrđuju, ponovno ukazujući na ispravnost Lenjinove koncepcije.

⁵⁶ Marx, Engels, Sočinenija, tom XXXI, str. 669.

⁵⁷ V. I. Lenjin, Polnoe sobranie sočinenij, tom 30, str. 123.